

Tine Debeljak |

Dva poljska kulturna jubileja

Leto 1938. je bilo posvečeno na Poljskem velikemu slikarskemu geniju Janu Matejku ob stoletnici njegovega rojstva. Odpirali so njegove razstave, vzdali mu spominsko ploščo v Akademijo in jo imenovali po njem, prirejali slavnostna predavanja z udeležbo najvišjih predstavnikov javnega življenja in izdali monografije njegovih del, skratka: v zadnjem letu je Matejko doživel novo renesanso in njegova umetnost se je dvignila iz omalovaževanja na najvišji vrh poljskih narodnih kulturnih in še posebej slikarskih vrednot. Njegovo pojmovanje poljske zgodovine je sicer danes samo še lep spomin, toda vloga njegove umetnosti stopa zopet v novo veljavo ter bo bodočim rodovom zopet to, kar je bila njegovim vrstnikom.

Leto 1939. pa je v celoti posvečeno pesniku Juljuszu Słowackemu ob jubileju njegove stotridesetletnice rojstva ter devetdesetletnice smrti. V njegov spomin smo še pred vojnimi dogodki poslovenili in priobčili njegovo znano pesnitev »Oče okuženih« ter se s tem priključili poljskim sočasnim slavnostim. Tam v Krzemiencu Podolskem so se vsak mesec vršila predavanja in koncerti v njegov spomin, dijaki so romali iz mesta njegovega rojstva na kraljevski Wawel, kjer spi večni sen med poljskimi kralji, vsa gledališča, in tisto, ki nosi njegovo ime, še posebej, so predstavljala njegove drame, tudi take, ki so do zdaj veljale za neuprizorljive; založniki so izdajali njegova dela in pripravljali so celo kulturni film iz njegovega življenja, ki naj bi ponesele njegovega duha v srce slehernega Poljaka. Toda ni se še zaključilo leto — in vse slavnosti so zamrle v požaru vojne in v tragičnem — porazu... Zgodovina se je hipoma zasukala za stoletje nazaj, v tisto stoletje, v katerem sta prav oba jubilaranta bila nosilca poljskosti in si delila »vlado duš«: po visokem romantizmu iz prve polovice stoletja, katerega predstavnik je tudi Słowacki, je prevzel žezlo narodnega duha Matejko, od pesnikov — slikar, ter ga nosil skoraj do konca stoletja. Tako je v teh dveh možeh podana kontinuiteta poljskega XIX. stoletja, časa, ki se po zgodovinski usodi spovrača... In ob tej zgodovinski preokretnici naj se nam ob teh dveh genijih pokaže poljska duša, ki gre iz zmaga v poraze in iz porazov v zmago in ki se v največjem ponižanju razpne v najvišje zenite... Čudna je usoda tega naroda: ko mu izpade iz rok oblast nad zemljo in vsem gmotnim na njej, ko mu ostane samo duh in misel in srce, ponižanje in trpljenje in brezdomska ahasverska blodnja, tedaj mu Bog dodeli pesnike-preroke in slikarje-vidce, ki razširijo vsa obzorja duha v neizmernost, ustvarijo domovino, ki je ni na zemljevidu, iz src in sanj in jo odenejo z gloriolo, kot jo zemske stvari ne prenesejo, v zanosu izgubljajo meje med narodom in Bogom, ko jim je Bog sam še edino in najtrdnjše poročstvo za narodov dvig...

Juljusz Słowacki

Pesnik pesnitev »V Švici« in »Očeta okuženih«, ki sta edini od njegovega čudovitega dela prevedeni v slovenščino, spada med tisto svetlo trozvezdje na poljskem Parnasu, s kakršnim se ne morejo ponášati drugi narodi, tudi večji od poljskega in srečnejši od njega: v trozvezdje Mickiewicz-Słowacki-Krasinski. Trije veliki emigranti, od katerih pa sta se dva — Mickiewicz in Słowacki — vrnila domov kot »kralja duha« na Wawel, v grobnico poljskih kraljev. To so bili poljski geniji, katerim po nesrečni vstaji leta 1831 ni bilo dano živeti v domovini, pa so zato novo ustvarili v svojem snu, čisto in sveto in svet odrešujočo, dvignili jo iz ponižanja, kamor je padla tudi po svoji krivdi, na oltar, v samo bližino verskega kulta, ter jo celo obdali z religiozno mistiko Kristusovega trpečega telesa. To so bili geniji, ki so tri desetletja (od l. 1830. do 1863.) imeli v rokah »vlado poljskih duš«, raztresenih po vseh kontinentih, borečih se za svobodo na italijanskih, madžarskih in turških bojiščih prav tako kot na ameriških; umirajočih s sanjo o poljski slavi kot brezdomci po sibirskih tajgah; verujočih v Parizu in Rimu v notranjo moč trpljenja in skorajšnje »odmrtvihvstajenje« naroda.

Te velike vere glasnika sta bila predvsem Adam Mickiewicz, poljski pesnik, »prvi največji«, kakor tudi Juljusz Słowacki, njegov neizprosni tekmeč in petdeset let po smrti za nekaj časa tudi zmagovalec. Nepristano pa sta se privlačila in odbijala, bila sta resnično »dva bogova na dveh nasprotnih soncih«: Słowacki je gledal ljubosumno v Mickiewiczu kratilca svoje slave in moči, Mickiewicz pa v Słowackem »Satana v literaturi«, katerega »cerkev je brez Boga«. Toda usoda je odločila, da sta nezdružljiva v zgodovini svojega naroda ter da se vedno in povsod imenujeta v eni sapi in z istim občudovanjem, kakor imenujemo Goetheja in Schillerja, le da se v senci poljske dvojice blesti še tretji »največji«: Krasinski, pesnik »Nebožanske komedije« in »Iridijona«.

Da vključim Słowackega notranjo podobo v njegov življenjski okvir, naj porabim samo nekaj potez: rodil se je 23. avgusta 1809. leta na ruskem Poljskem v Krzemiencu Podolskem, znanem tudi iz zadnjih dogodkov na Poljskem, torej v ukrajinskem krajevnem območju, kjer je bil njegov oče profesor književnosti; ta pa je bil kmalu poklican na univerzo v Vilno in je umrl, ko je pesnik imel pet let. Mati se je poročila z drugim profesorjem iste univerze, zdravnikom dr. Becujem, ki pa ga je še v pesnikovih šolskih letih ubila strela. Ljubezen med sinom in materjo je bila taka, »kakršne morda ne pozna zgodovina nobene druge literature«, kakor je letos zapisal krakovski pesnik Jan Pietrzycki (Kuryer literacko naukowy, 3. aprila 1939, nr. 14). Po končani univerzi v Vilnu je stopil v Varšavi v ministrstvo financ. Tu je začel pesniti, toda do l. 1831., ko se je vnela vstaja, je izšla samo še ena njegova pesnitev. Vstaje se ni udeležil, temveč se je umaknil čez mejo; v Dresdenu je dobil papirje poljske narodne vlade in z njimi šel v London — sklepajo, da v diplomatskem poslanstvu. Potem pa živi do konca življenja usodo

emigranta: biva v Parizu istočasno z Mickiewiczem, s katerim sta se razšla, v Ženevi in v Rimu, kjer se seznanita s Krasinskim; potuje po orientu, se povzpne na najvišjo piramido, preživi karanteno v palestinski puščavi, kakor je znano iz uvoda v »Očetu okuženih«; roma v sveto deželo, premoli vso noč na božjem grobu ob sv. maši za Poljsko; opravi dolgo spoved čez vse življenje in se za 45 dni umakne svetu v libanonski samostan, kar ga notranje vsega spremeni. Od tam se vrne v Florenco in Pariz. Tedaj l. 1848., ko se zopet začne osvobodilni nemiri, krene na Poznanjsko, da bi se udeležil morebitne oborožene vstaje, pa zbolí ter se v Dresdenu prvikrat v emigraciji in zadnjikrat v življenju sestane z materjo. Vrne se v Pariz, kjer v vročici diktira »Kralja Duha« in naskonjen nanj umre v 40. letu za jetiko dne 3. aprila l. 1849., skoraj dva meseca za našim Prešernom.

To kratko življenje poljskega emigranta pa je napolnil Słowacki z neutešenim hrepenenjem po Lepoti, s svojo čudovito nežno in rahlo duševno svojskostjo, z ogromno, orlovsko krilato domišljijo, ki ga postavlja za kralja poezije. Njegova pesem je kot iz tenčic najzlahtnejših srebrnih niti stkana, je kot struna mesečinskih žarkov, bledih in pojočih kot najizbranejše glasbilo. Njegova domišljija je domišljija človeka, ki ne živi na naši zemlji, ki je odmaknjen svetu in posluša godbo sfer, gleda dogodke v nežnosti in grozi, kot jih ne prenese navadna misel, njegova vizija je preletela čas in svetove, v hipu kot mag se prenesla iz orientu v pradavno poljsko zgodovino in ustvarjala prizore, ki ostanejo za vekomaj v spominu človeka. Prav gotovo je Słowackega fantazija nekaj edinstvenega, tako svojskega, da se mu da primerjati redko kakšen pesnik. Poljska literarna zgodovinarja brata Mazanowski se nista obotavljala napisati v učno knjigo stavek »Fantazija je imel ognjeno, lahko, neomejeno, bogatejšo, kakor Mickiewicz, kakor kateri koli pesnik na svetu« (Podręcznik, 1902, str. 316). Morda je v tem pretiravanje, toda od domišljije kakega Edgarja Poeja, Hoffmanna in drugih se razlikuje po svoji pesniški nežnosti, rahlosti in čustvenosti, ki igra na najrahljše strune srca. Kako grozen in nežen obenem je prizor v »Lili Wenedi«, ko oče hoče igrati na lase svoje mrtve hčerke-harfistke! Kako nežna primera z lilijami v »V Švici«! Słowacki sam piše materi 23. avgusta 1833. l.: »Moja imaginacija je edini izvor vseh mojih nesreč in vse moje sreče na zemlji, kajti resnično srečen sem v tem ustvarjanju obvladanju dogodkov v domišljiji.« In ker je tako Słowacki ves svoj navdih zajemal izključno iz svoje domišljije, iz te najčudovitejše imaginacije, ki mu je ustvarjala sanjske vizije, zato je njegova poezija tako malo zemlja, realistična, človeška, nasprotno pa vsa sen in mesečina, cvet in krila, brezmejnost in brezčasnost, simbol in vizija duše. Zato je bila nerazumljiva v svojem času, zato je narod podlegel pesmi Mickiewiczovi in ne njegovi, in zato je njegov pesniški ponos bil žaljen ob nedocenitvi talenta, ko ni ničesar bolj hotel kot »slavne nesmrtnosti«, kakor je zanj molil k Bogu že v osmem letu mladosti, pa čeprav bi jo moral »odkupiti z najbednejšim življenjem«. Odtod njegova neprijaznost

do Mickiewicza, in odtod Mickiewiczova opazka o njem kot »Satanu v poeziji« in veličastni, mogočni, slikoviti in čudoviti »cerkvi brez Boga«. Morda bi bilo točneje: brez človeka. Pa tudi v to cerkev je prišel Bog in človek in narod, ki ga je vsega zajel v sebi in v svojem duhu, on — kralj Duh!

Naj samo v kratkem označim njegovo pesniško žetev. Začel je pod vplivom Byrona ter je v svoji prvi drami »Mindowe« podal zgodovinsko podobo v 5 dejanjih iz zgodovine Litve, to je: napadanje nemških križarskih redov, ki je bil tedaj priljubljena snov poljskim romantikom in je v njej dosegel Mickiewicz (Gražina, Konrad Wallenrod) prve velike uspehe. Słowacki pa ni dosegel uspeha, kajti njegova drama je polna neverjetnosti, slabo povezana ter psihološko nemotivirana, dasi je v verzu in v označbi v ženskih postavah že nakazal poznejšo moč. Glavne postave so shakespearso demonske in byronsko temne ter borbene s samim seboj. Prav tak je »Jan Bielecki«, junak naslednje pesnitve, izdajalec domovine, ki pripelje turške in tatarske čete v rodno poljsko plenit in maščevat star spor. Isti motiv obravnava v ukrajinski povesti »Žmija«, kjer Žmija zbeži na Sič, pusti narodnost in vero ter se kot janičar vrne domov, a pogine. Z »Maryo Stuart« se je spustil v tekmo s Schillerjem. V byronskih pesnitvah »Arabec« in »Menih« pa je segel v orient po tedaj priljubljeno snov ter sta ti dve pesnitvi predhodnik njegovega »Očeta okuženih«, le da kažeta junake, ki so v borbi s seboj in okolico. Arabec iz »Meniha« se spre z rodbino, ker prestopi v katoliško vero in končno celo v red, pa se mu primeri, da slučajno pobije v sebebranu svojega brata in še očeta. Arabec iz »Arabca« pa celo zavedno išče vse, kar je srečno, da uniči: celo drevo v puščavi. Izdajstva, umori in demonske postave so predmet teh njegovih prvih del, ki so vsa poetična v velikem smislu, v lahkoti verza in artizmu sploh, dočim je notranje precej plitkih in melodramatičnih mest, ki so tudi slabo idejno kakor tudi psihološko speta. Te pesniške povesti z mogočno poezijo, a nepraktičnimi in nezanimivimi junaki, ki jim je več za efekt kot za notranjo resnico, niso tedaj prva leta po ponesrečeni vstaji mogle zajeti občinstva, ki ga je imel v oblasti Mickiewicz s svojimi »Dziadi III. del«, pravi martilogiji poljskega naroda tistih let (1832), v katerih pa je Słowackega očma dr. Becuja napravil za ruskega zaupnika, zaradi česar ga je hotel Słowacki poklicati na dvoboj, prijateljstvo med njima pa je bilo onemogočeno.

Toda kmalu je stopil iz svojega slonokoščene stolpa, polnega prevzetih byronovskih junakov, v javno borbo z Mickiewiczem za »vodstvo duš«, ki ga je dobil Mickiewicz s svojimi »Dziady«. Napisal je dramo »Kordyjan«, ki stoji na začetku njegove najslavnejše dobe. V tej drami je že z imenom glavnega junaka (cor — srce!) hotel simbolizirati ljubezen do domovine ter je dejanje postavil na ozadje kronanja ruskega carja za poljskega kralja v varšavski katedrali. Kordyjan gori že v domači vasi in potem v izgnanstvu za domovino, prinese pest poljske prsti, nasičene s tisoči mrtvih, papežu v blagoslov, ki je pa ne blagoslovi;

meditira na vrhu Mont Blanca, gre v Varšavo in je pri kronanju; odloči se, da napravi atentat na carja, pa v odločilnem trenutku odpove in je obsojen na smrt. V zadnjem hipu pa ga car pomilosti. S to dramo je hotel tekmovati z Mickiewiczevimi »Dziadi«, toda zaradi prevelike subjektivnosti in nepsiholoških dejanj junaka ni dosegel z njo takega uspeha, kakor bi želel.

S to dramo je prešel Słowacki iz svojega izključnega artizma v — dejanje ter pomeni prvovrsten domovinski čin, ki je odjeknil v srcih Poljakov, saj ima za motto besede:

Torej bom pel in skušal priti do kraja:
ogenj poživim, če ga je še količkaj v iskrici.

Tedaj pa je napravil Słowacki pot preko Rima, kjer se je sestal s pesnikom Zyg. Krasinskim in z njim sklenil veliko prijateljstvo, dalje na Orient, Grčijo, napisal po poti prelepo pesem »Himno za zahod sonca«, bil v Egiptu in Palestini ter doživel pripovedovanje o »Očetu okuženih« v El Arišu, ki ga je spesnil po prihodu domov (izdal l. 1839. — torej pred sto leti!) ter doživljal svoj notranji preporod na božjem grobu. Tam se je ves zatopil v svetopisemsko gledanje sveta. Pod vplivom biblije in Dantejevega Pekla ter pod vplivom meditacij v libanonskem samostanu je zamislil največje svoje delo, čudoviti biblijski tekst »Anhelli« ter ga začel pisati v Palestini. Ko se je vračal čez morje v Florenco in je bil vihar, je hotel rokopis zgnesti v steklenico, da bi ga rešil pred prepadom. Končal ga je v Florenci in ga v pismu označil: »Naslov mu je Anhelli: ima melanholično in nekoliko Kristusu podobno lice, zelo preprost je v obleki in ni nikomur podoben.« Je to resnično v svetopisemskem tekstu pisan Dantejev Pekel, sprehod po sibirskemu peklu poljskih izgnancev, ko vlogo spremljevalca Vergila prevzema sibirski kralj čarovnik Szaman z Mojzesovimi potezami, dočim ima Anhelli, katerega Szaman izbere za gledalca, ki naj trpi ob pogledu na svoje ljudstvo, nekaj potez Kristusovih. In tako vodi Szaman Anhellija po sibirskih ječah, kjer vidi vso grozoto trpljenja Poljakov, ki pa so ga tudi sami krivi. Da postavimo zgled sloga in snovi, samo en primer takega videnja. (Poglavje IX.)

Že je Szaman hotel oditi z Anhellim na zvezde, potem ko sta potolažila nekoliko kaznjencev, kar sta zaslišala močno udarjanje v enem izmed hodnikov.

Anhelli se je obrnil k enemu izmed tistih, ki so šli za njim, in ga vprašal: »Kaj naj bi pomenilo to udarjanje železa in biča?« A ujetnik je odgovoril: »Kaznujejo enega izmed nas.«

»Gotovo ženejo starca, ki ni hotel delati včeraj, ker je bil praznik Gospodov, skozi verige.«

Krenila sta torej na mesto mučenja, Szaman in Anhelli, ter sta videla na hodniku dve vrsti ljudi, držečih verige v rokah, vsi v drži človeka, ki namerava udariti.

In videla sta, da stopata naprej dva vojaka s svetilkama, sredi njiju pa razgaljen starec s sivo brado.

Za vsakim korakom pa, kakor se je približeval, se je čulo udarjanje verige in istočasno vzdih iz prsi udarjenega starca.

Ko so bili s kaznijo že pri koncu in mu je manjkalo samo še komaj deset korakov ali še celo manj, je slišal Anhelli dva slabša udarca, kakor da bi udarila dva usmiljena človeka.

Toda starec jih je vzel nase, padel križem na tla in bil pri priči mrtev.

Tedaj pa sta mu ta dva mladeniča, ki sta ga tako usmiljeno udarila, padla okrog vratu in se ovila trupla, kliče: »Moj oče!«

In obrnil se je Szaman, pogledal Anhellija ter mu s pol svojega plašča zakril glavo.

In zapovedal je duhovom nebeškim, naj ju dvignejo, in ko je Anhelli odprl oči, je videl sneg in zvezde.

In prepričan je bil, da je bilo videnje rudnikov sen, kajti ni vedel, kako je prišel iz njih.

V tem velikem virtuozu forme, ki je razseval okrog sebe sijaj brušenih stekel s svojo poezijo, se je vzbudil problem narodnosti, njegova duša je doživela velik prelom v Palestini ter je podal svoje novo delo v biblijski preprostosti, pa vendar v klasični lepoti. S tem delom je prešel Slowacki v mistiko, ki se mu je pokazala v religioznem žrtvovanju se narodu. Sedaj šele je prevzel na svoja ramena del »v o d s t v a n a r o d a« in »v l a d o n a d d u š a m i«, ki jo je doslej imel le Mickiewicz. Toda njegovo pojmovanje poljskega narodnega problema po porazu l. 1831. je bilo drugačno kot Mickiewiczovo: če je Mickiewicz v svoji »Knjigi romanja« (Księga pielgrzymstwa) napravil poljskega emigranta za apostola med evropskimi moralno propadlimi narodi, ki gre v imenu Boga k skorajšnjemu vstajenju nove velike Poljske, je Slowacki gledal na ta problem bolj pesimistično: Poljaki niso izbrani narod med narodi, temveč najbolj nesrečni; ne predstavljajo ga romarji v sveto deželo, temveč izgnanci in jetniki, polni trpljenja in napak, ki so odtrgani od svoje zemlje, o kateri verujejo, da je nikoli več ne bodo videli. Ne označuje jih pa moč duha, temveč slabost, katero ima tudi Anhelli. Toda on se žrtvuje: s svojo svetostjo služi narodu, prepričan, da Bog ne bo zavrgel naroda »že zaradi petih pravičnih«. Treba je tudi v nesreči ohraniti duhovne sile, na katere se bo oprla bodočnost in rešila narod. Posameznik s svojo notranjo moralno čistostjo je zvezan z duhovi v mistični solidarnosti ter s svojo žrtvijo pripomore k »vstajenju naroda«. Anhelli je »odločen za žrtev«. Tako razlaga pomen Anhellija največji poznavalec njegovega dela in izdajatelj Zbranih spisov prof. Jul. Kleiner. Tako je »Anhelli« postal Slowackega glavno delo in pesnik Krasinski je predlagal, da bi mu napisali na grob le besedi: »pesnik Anhellija«. In kakor vidimo iz uvoda v »Očetu okuženih«, se Slowacki tudi sam identificira z njim.

»Anhelli« stoji kot prva knjiga nove Slowackega mistične dobe, v katero je prešel po vrnitvi iz Svete dežele. Prej pa kot je prešel na svoja zadnja velika dela o historiozofiji Poljske, naj omenim dve vmesni pesnitvi, ki stojita nekako v sredi njegovega življenja: pesnitev »V Švici« in »Oče okuženih«. »V Švici« je poslovenil prof. Vojeslav Molè v verzih že l. 1909. v Ljubljanskem Zvonu (brez nekih

odlomkov v št. 9, 14, 15, 17, 20 in 21). Je to himna ljubezni, vsa v penah slapov in vonju lilij; je tu deklica, ki se ji čudijo srne, ljubezen na čudovitem ozadju švicarskih gora, predvsem Jungfrau, kamor se spenjata zaljubljenca v svoji eterični breztelesnosti, pa zopet padeta v realnost in idilo med rožami in slavci, da, k poroki v puščavnikovi votlini, kjer gleda Kristus na to ljubezen, ki se konča v smrti in hrepenenju po hrepenenju... To je roman, zavit ves kakor v pajčolan v tajno ljubezenskih občutij, eden najnežnejših in najrahljajših cvetov Słowackega poezije.

Pesnitev »O c h e o k u Ź e n i h«, ki smo jo poslovenili za Słowackega jubilej, je izšla knjižno pred sto leti (1839) ter ima svojo značilno svoj-skost: stoji sredi dveh pesnikovih dob ter ne posega ne v mistiko ne v preveliko nerealnost. V njej je Słowacki najbolj na psiholoških stvarnih tleh ter je v njej dal pretresljivo zgodbo človeka, ki gleda smrt svojih otrok, ter ustvaril tako pendant Ovidijevi »Niobi«, Dantejevemu grofu Ugolinu iz »Pekla« (odlomek je v poljščino prevel Mickiewicz), skulpturi Laokona ter žalosti pesnika Kochanowskega nad svojo Uršiko (Treny), kakor tudi svojemu prizoru v »Anhelliju«, kjer umira v rudniškem rovu zasuta družina: oče s štirimi sinovi. Če je v »Anhelliju« pokazal samo za hip obraz očeta, ki je edino ostal pri življenju, je v tej pesnitvi narisal osmero ljudi, umirajočih za isto boleznijo in vsako smrt drugače osvetlil, ne da bi ponavljal ali zmanjšal dramatično napetost. V tem je mojstrstvo tega veledela. Toda kljub vsej grozi in bolesti se ni premaknila očetova vera v Boga, ki mu je ostal še edino na samotni poti, na katero se je odpravil tudi Słowacki v svojem misticismu in »mesijanizmu«, kjer sta se sprijaznila z Mickiewiczem, da se pozneje zopet razideta.

Škoda, da je ostal nedokončan njegov spev o »Beniowskem«, slovaškem Poljaku, poznejšem cesarju na Madagaskarju; spev se godi na ozadju barske konfederacije, ter ga je na svojem predavanju v Ljubljani prof. Goląbek imenoval glede na artizem verzov in silo občutja ter pokrajinskega slikanja, najlepše njegovo delo.

Po tem času je zamislil več dram (šest tragedij ali dramatičnih kronik), v katerih naj bi podal svojo vizijo poljske zgodovine, svojo historiozofijo poljskosti in poljske državnosti. Napisal pa je le drami »Balladino« in »Lilowenedo«, ki spadata med njegova najznačilnejša dela. »Balladina« vsebuje snov iz najstarejših predkrščanskih časov, kjer se mu je fantazija lahko do konca sprostita in resnično nanizala v vročični grozoti zločine na zločine, ki jih Balladina, ta bajeslovna poljska kraljica izvrši. O njej piše pesnik Krasinskemu: ...»tisoče anahronizmov draži v grobu speče zgodovinarje in kronikarje, toda če ima vse to le notranjo silo življenja, če se je rodilo iz glave pesnika po božjih postavah, če navdih ni bila vročica, temveč resnica te čudovite vlade, ki šepeta v uho nikdar prej ne slišane izraze ter kaže očem nikdar niti v snu ne videne resničnosti; če je bil poetični čut boljši od razsodka, ki včasih to ali ono stvar prekolne — potem bo Balladina kljub razsodku in zgodovini ostala poljska kraljica... Jaz sem iz davne Poljske ustvaril legendo, iz vekovite

tišine sem priklical proroške zборе in v srečanje tvojim (Krasinskega) črnim, gromovitim in dantejevskim oblakom sem pripeljal svoje lahke, mavričaste in ariostovske v prepričanju, da najino srečanje v višjih sferah ne pripelje do vojske, temveč le do igre barv in senc; za mene le s tem žalostnim koncem, da tvoji, z večjim viharjem gnani in z večjim gromom napolnjeni oblaki razprše moje prozorne in tisočbarvne oblačke in pogoltnijo...« V tem pismu je že označena dobra poetičnost te drame, ki je resnično samo pesem, temna pesem, balada, lirika, ki spada nedvomno med najlepšo verno muziko v poljski književnosti, ki se ji more primerjati zopet le njegova »L i l a W e n e d a«, o kateri pravi sam istemu poetu: »Če mi Bog da, bom na to malce marmornato postavo obesil še širše mavrice, toda manj fantastične kakor na tragedijo *Balladine*«. Je to zgodba o starih Poljaki, potomci Wenedov, ki so živeli pod oblastjo pesnikov-harfistov, pa so jih nadvladali prozaični Lehit. Iz mnogih simbolov harf, lilij in kač, starcev in deklic, ki naj prikazujejo smisel poljskih duhovnih prvin, je nastala poetična mavrica legendarne zgodbe, ko se nad grmado gorečih zadnjih premagancev pokaže Bogorodica. Po težki simboliki je drama brez komentarja nerazumljiva, pokaže naj pa, kako so poljski pesniki Krasinski in on potomci harfistov, dočim je njuna plemiška, amuzična okolica potomstvo Lehitov. Vtelešenje čustvenosti Wenedov je Lila, dočim je sestra Roza simbol samožrtve. Drama ni v dejanju, ki kaže, kako hoče Lila rešiti življenje očetu, temveč v tem, kako se v dušah Wenedov (Roze in zbora harfistov-pesnikov) budi obup nad njihovim sodobnim stanjem ter možnost novega vstajenja s pomočjo harfistov-pesnikov, ki ohranjajo duha praočetov in bude s harfami ponižani narod. Po pesniški sili je gotovo izredna umetnina ter se ne čudimo, da so jo modernisti konec stoletja postavljali za eno največjih poljskih umetnin, ki je že zdavnaj vsebovala vse prvine modernega simbolizma pred njega francoskim odkritjem. V njem ni smisla za realnosti, le za simbol in sam toži: »Kadar koli se dotaknem realnosti, mi omahnejo krila in sem žalosten, kakor da bi moral umreti.« (Opozarjam na hrvatski prevod prof. Benešića, ki ga je že l. 1910. izdala Matica Hrvatska.)

Słowackega askeza in njegov religiozno nacionalni zanos ga je zavedel v bližino herezije Towianskega, ki je zbiral svoje člane v krožke in jih uvajal v mistiko podajanja se popolnoma božjemu Duhu, ki bo prišel na vsakega, kdor bo v milosti božji. Ta družba, ki se je zbirala pri Mickiewiczzu, je pričakovala novo krščanstvo ter zašlo v herezije in neke vrste magijo. Mickiewicz je pozneje zaradi zveze s Towianskim izgubil stolico na univerzi, Słowacki pa se je kmalu ločil v svojo lastno versko sekto ter se spet razšel z Mickiewiczem. V tem njegovem verskem zanosu ga je zagnalo preko okvira Cerkve, kjer je zamislil tudi prehajanje duš v nova telesa. In iz te vere je spesnil svojo najbolj poznano, najbolj nerazumljivo, a najbolj komentirano pesnitev »K r a l j D u h«, grandiozno zamisel poljske zgodovine. V njej je hotel pokazati, kako se je kralj Duh vtelešal v posameznih slavnih postavah poljske preteklosti

od začetka do njega samega. Duša, ki je izšla iz Armenca Hera, se je vtelesila v legendarno postavo otroka Roze Wenede iz prejšnje drame, imenovanega Popiel, ki pride na dvor Leha in postane poljski vladar. Ta pa vlada v strašnih zločinih, umori lastno mater in preti celo Bogu in, ko pride smrt, je prepričan o sebi: »Kupil sem narod s krvjo in nad nje potoke sem dvignil duha, ki prezira smrt!« Trije spevi z več kot po petdesetimi stancami so zaključeni, ostali pa so samo odlomki, iz katerih se vidi, da je hotel Słowacki opevati Popiela II., Piasta, Miečislava I. in Boleslava Hrabrega. Toda nad diktatom teh čudovitih stihov ga je zatekla smrt, ki je tudi pretrgala dokončanje njegove historiozofije poljske zgodovine pod zornim vidikom kralja Duha. Njegov ep pa je postal predmet raziskavanj in tolmačenj ter mu je n. pr. samo Jan Gwałbert Pawlikowski posvetil skoraj vse življenje. (Dr. K. Krobicki: Pamięci J. G. Pawlikowskiego, wielkiego badacza mistyki Słowackiego, KLN, 1939, 19. marca.) Pawlikowski piše o tem epu: »Słowacki je živel v tem času svojega življenja kakor v atmosferi Kralja Duha, v atmosferi anamnezije svojih metempsihičnih doživljanj. Njegova misel se je vedno vrtela v kolobarju, kakor se v sanjah vedno spovračamo k istim slikam, prav tako se on vedno povrača k njim in jih obenem objavlja s peresom. On sanja s peresom.« Umrl pa je v iskrenem »brezmejnem povelečevanju krščanstva ter je z razveseljenim obrazom prosil Felinskega, naj pove nekoč njegovi materi, da bi ji duše, ko bi mu jo bilo dano oddati v njene roke, ne izročil s takim zaupanjem, kakor jo oddaja Bogu«. (Pietrzycki.)

Lahko bi govorili še o manjših delih Słowackega, toda dovolj naj nam bo samo ta pogled v njegovo pesniško delo, da zaslutimo notranje obličje Słowackega, njegovo samosvojo pesniško osebnost, tako različno od Mickiewicza, da, njemu nasprotna, pa prav tako patriotična. Toda če je bil Mickiewicz realist, čeprav mistik, je bil Słowacki prvi »modernist« v poljski literaturi, prvi simbolist in nietzschejanec pred Nietzschejem. Njegov subjektivizem in njegova bujna domišljija mu je podirala realen svet ter ustvarjala povsem nove literarne oblike, ki niso bile ne drame ne pesnitve v smislu klasicističnih poetik, temveč zmes literature in arhitekture, godbe in plesa, vizije in stvarnosti, slikarstva in poze, tonov in besed, čustev in misli, vse pa v največjem zanosu srca in duše, poljske duše. Tako je razumljivo, da n. pr. našemu Čopu, šolanemu ob romantiki na klasicistični osnovi, ni bil všeč v primeri z Mickiewiczem, katerega je obožaval (Rospond: Slowienec M. Čop o A. Mickiewiczzu). Meglenost in artizem njegove poezije ga ni delal popularnega ne tedaj in ne dela ga sedaj, ko se človek v navalu simbolov komaj znajde v njegovih alegorijah. Toda za večno bodo ostale take njegove pesnitve s klasično enotno uglašenostjo, kakor so »V Švici«, »Anhelli« in »O č e o k u ž e n i h«, ki so priznane najlepše njegove stvaritve; živel pa bo tudi patriotizem »Kordyana« in čudovita lepota, barva in ton ter čustvo »Balladine«, »Lili Wenede« in »Beniowskega«, dočim bo »Kralj Duh« za vedno zaposloval filozofe s svojo mistiko in drzno zamisljo

poljske davnine. In prav ta je v bodočnosti vzbudila tako Matejka kakor Wyspiańskiego, ki je združil in z novim pogonom oživel zanos, slikovitost in pesniško vizijo, antično in romantično tragiko, idealizem in zanesenost, kakršno je ustvaril pol stoletja pred njim Słowacki. Če je Mickiewicz obvladoval svoje ljudstvo in vse realistične rodove za njim, je zmagal Słowacki nad njim v času modernizma, nove romantike in nove wagnerovske stilizacije v secesiji ob koncu stoletja, ko je njegova drama ob novi tehniki doživljala prve uprizoritve in njegov subjektivizem žel prave trijumfe, njegova vizija poljske veličine pa budila nova patriotičnega duha. Če se je z Mickiewiczem boril v življenju za »vlado duš«, jo je tedaj dobil v svoje roke ter tako zaslužil, da je bil l. 1927. prepeljan z Montmartra ob bok Mickiewiczzu, ki se v Parizu ni udeležil Słowackega pogreba. Srečala pa sta se v wawelski kraljevski grobnici, kjer sta njuna grobova spomenik dvema »kraljema duha«, ki sta z besedo in lepoto vodila Poljsko v desetletjih največjega poraza in s svojim srcem živila poljskega duha, da ni v peklu ponižanja umrl. Tako so pesniki ustvarjali v duhu novo vizijo Poljske tedaj, ko je ni bilo nikjer drugje več kot samo v srcih Poljakov, trpečih za njo na vseh kontinentih. In prav ta mistična povezanost narodnega in versko-etičnega ideala je najbolj tipična podoba poljske duše, ki živi še sedaj v nerealnem svetu poezije, zamaknjena v slavno preteklost, ki naj bi bila tudi bodočnost. V tej zanesenosti se je tudi Słowackemu izpodmaknila zemlja izpod nog in se je pognal v največjem poletu svojih pesniških kril v sfere, kjer se blesti kot v mavričnih barvah njegova beseda in njegova brušena misel. Toda src se kljub borbenosti zanosa ne dojme in jih ne okrepi. Słowacki je bil pesnik-sanjač, veliki artist, prerok-mistik, o katerem je rekel Chlebowski, da je z bleskom svoje čudovite umetnosti postavil svetopisemski babilonski stolp mističnega zanosa poljske trpeče duše, ki v nadzemskem svetu išče opore za dosego narodne svobode, katero more doseči le napor več pokolenj. In v tej svoji težnji je Słowacki zopet aktualen.

Po smrti »treh največjih« pesnikov pa je vlada duš prešla na slikarje, na Grottgera in Matejko. In ko so Matejki dali tudi simbolno ob njegovem jubileju v roke »žezlo duhovnega vladarja«, ga je sprejel s spominom na Słowackega, ki mu je prvi čaral slikovite vizije poljske stare slave. (Dalje.)

Viri: Dzieła Juliusza Słowackiego, wydanie zupełne w 6. tomach, P. Parylak. — Julius Kleiner: Dzieła T. III (Anhelli), 1922. — J. Słowacki: U Švicarskoj, preveo Julje Benešić, Zagreb 1928, Hrvtska revija br. 1—2. O epu Slow. »U Švicarskoj«. — Lit. zgodivine: Bronisław Chlebowski: Literatura Polska 1795—1905, Lwów, 1923. — Antoni i Mikołaj Mazanowscy: Podręcznik do dziejów Literatury Polskiej, Kraków 1902. — Članki: Dr. Kaz. Korbicki: W studium »Anhellego«, Kuryer literacko-naukowy, 1939, nr. 42. — Jan Pietrzycki: Ostatni przyjaciel i ostatnie chwile (KLN, 1939, nr. 14).

Tine Debeljak

Dva poljska kulturna jubileja

Jan Matejko

Ko je v velikem porazu l. 1863. umrla visoka poljska romantična poezija, ki je več desetletij držala v času »interregna«, to je: v času suženjstva brez poljskih kraljev, v rokah »vlado duš« (Mickiewiczov izraz), je v drugi polovici XIX. stol. prešla na drugo duhovno področje — slikarstvo, v roke Grottgerja za leto 1863. (glej članek prof. Steleta v DS 1923) ter za poznejša tri desetletja v roke Jana Matejka, največjega poljskega slikarja zgodovinskih motivov. Ko mu je kraljevsko mesto Krakow l. 1878. na Wawelu izročilo v vidni znak njegovega kraljevskega poslanstva v slikarstvu zlato žezlo, ga je sprejel v imenu — Słowackega, katerega je tedaj svečano priznal za svojega predhodnika in izvor svojega navdiha. »Sedaj je interregnum,« je rekel, »zato vi, predstavniki mesta in naroda, v sedanjem brezkralljevju kakor na elekciji (volitvi kraljev) poklanjate znak kraljevskosti svojemu — kakor ga imenujete — mojstru... Če naj verjamemo slutnjam pesnikov, nam ta trenutek mora priklicati v spomin zgodovinske vizije našega Juljuša. Ali morda svojega »Kralja Duha« ne priznava moj narod tudi v poljski umetnosti? Z izročitvijo žezla ste mi dali priliko, da čutim ta hip naglo zgodovinsko spremembo — prerobenje!« Tako je svečano priznal svoje duhovno rojstvo iz duha Słowackega, h kateremu se je zatekel po navdih že deset let prej, kakor piše ženi iz Pariza (28. IX. 1867): »Pred kratkem sem bil na Montmartru pri grobu Juljuša in sem jokal, ko sem ga videl pokopanega na tuji zemlji. Posmehnil se mi je iz medaljona — tako se mi je zdelo — in mi z očesom pokazal na Lilo Wenedo, najgloblje vklesano v spomenik. Čutil sem se majhnega in ubogega spriču sence njegovega duha — toda položil sem roki na grob in ga prosil za bratsko duhovno pomoč...«

Tako je Matejko postal zavestni nadaljevalec Słowackega duhovne tradicije, njegovega vizionarnega gledanja stare poljske slave, zmag in porazov, ter sam postal novo vtelešeni prerobeni poljski »Kralj Duh«, v katerem so dobili svoj lik in obraz vsi tisti veliki poljski možje preteklosti, ki so po Słowackega zamisli predstavljali vtelešenje poljskega najvišjega duhovnega napora. Med nje se uvršča Matejko, ki ima v poljski zgodovini svoje mesto poleg najvišjih preroških postav poljskega narodnega genija, poleg Mickiewicza, Słowackega in Krasińskiego kot organski dedič njihovega poslanstva, poleg Sienkiewicza in Wyspiańskiego, svojega vrstnika in naslednika, ter še Żeromskega, zadnjega poljskega barda in »preroka«, ki je svoj narod pripeljal v novo svobodo in vlado nad narodom zopet predal v roke političnim predstavnikom poljske državnosti, pravim naslednikom poljskih kraljev. Tistih kraljev, ki so v narodu in poljski duši živeli v heroičnih podobah Matejkovega kista.

Čudno: Matejko, ki je bil sin ponemčenega Čeha in matere iz krakovske nemške protestantske rodbine, je postal največji predstavnik »rasne poljske umetnosti«, ki ni hotel »posnemati niti tujih čednosti« ter se je ves posvetil samo Poljski, »službi Domovine«, in tako postal najčistejši izraz poljske žalosti, zaverovane v slavno preteklost. Pa bil je tudi eden največjih katoliških umetnikov, ki ni začel dela brez križa in molitve, in se je izjavil, da »brez religije — in to katoliške — ni mogoče ustvariti ničesar, kar bi lahko imenovali vsaj povprečno«, ter iz spoštovanja do verskih čustev ni prodal nobene podobe s svetim motivom. Ta Matejko se je rodil 24. VI. 1838 (kakor so ugotovili šele ob njegovi stoletnici, ki so jo napovedali za ves mesec prepozno, ne vedoč, da se je iz knjige v knjigo prepisoval napačni rojstni dan; pr. W. Kloss: O datę urodzin Matejki, Kur. lit. nauk. 1938, nr. 29) v Krakovu, katerega slavna zgodovina s starimi spomeniki mu je prevzela vso dušo in sprostila njegovo vizijo. In od rojstva do smrti na dan Vseh svetnikov 1. 1893. je živel in delal v njem ter je le nekajkrat šel v zamejstvo: za nekaj mesecev na monakovsko akademijo, za nekaj dni na dunajsko, štirikrat na razstavo v Pariz in na izlete v Rim, Prago, Carigrad, v Budapešto, Gdansk in Varšavo. Sicer pa je bil — samouk: po nekaj letih liceja (brez glavnega izpita) je napravil slikarsko šolo in bil samo — slikar vse življenje. Toda kot slikar je žel odlikovanja po vsem svetu: bil je dopisni član raznih akademij v Parizu in Berlinu, v času največjega preganjanja Poljakov v Nemčiji, častni doktor jagiellonske univerze, sicer pa ravnatelj Slikarske akademije v Krakovu (ki nosi od lani njegovo ime), potem ko je odklonil podobno mesto v češki Pragi, kamor so ga vabili. Sicer pa je bila njegova slava v Avstriji tako velika, da ga je cesar Franc Jožef osebno obiskal v ateljeju v Krakovu; ob tisti priliki je Matejko govoril z njim — poljski, kajti znano je, da ni govoril nobenega tujega jezika. V svojem zasebnem življenju je imel sicer velike težave z ženo in denarjem — to pa naj bo tudi vse in mislim, da je dovolj, da si predstavimo njegov življenjski krog in lik, ki je bil slaboten, slabih oči (usodna napaka!) in malo upognjen: slabo telo za tako ogromno duhovno energijo in delavnost, kakršne ne kaže vsak umetnik.

V tridesetih letih napetega duševnega dela je ustvaril sto velikih, da, tudi ogromnih platen, ki spadajo med najmonumentalnejša dela poljskega slikarstva, 90 portretov ter nad 6000 risb, skic, načrtov za polihromijo Marijine cerkve v Krakovu itd. In kljub temu mu je ob smrti bilo žal, da ni ustvaril več, kakor bi lahko. Toda tudi kljub tej ogromni tvornosti in priznanju sodobnosti ni našlo njegovo delo v očeh njegovih naslednikov pravega razumevanja: zgodovinsko slikarstvo se je preživljalo po vsem svetu in Matejkovi sodobniki so prisegali že na drugačne umetniške principe — na impresionizem, naturalizem, njihovi nasledniki pa še na vse druge struje, ki so nastajale po njih do današnjega dne, tako da se je Matejku godilo, kakor pravi lani umrli glasbenik Karol Szymanowski o Chopinu: »Pri vsem brezskritičnem, skoraj bi rekel religioznem kultu umetnika-narodnega junaka, ni bil nikdar v

vsej polnosti priznan kot velik poljski umetnik, zaradi česar je njegovo dragoceno delo ostalo brezplodno, vrednota sama v sebi, na robu vse daljše poljske glasbene (v našem primeru: slikarske) tvornosti.«

Če je do l. 1918., ko je natančno po 25 letih Matejkove smrti prišel trenutek svobode, trajal ta brezkritični, skoraj religiozni kult Matejka-narodnega junaka, gledajoč v njem samo »velikega slikarja poljske preteklosti in državnosti v stari Poljski«, »varuha grobov« tisti »ognjeni steber, ki je sredi mraka suženjstva vodil narod po vzvišenih poteh ter mu ni dal podleči, poginiti v obupu in se odreči največjemu upanju«, kakor je napisal njegov največji načelni nasprotnik, pionir impresionizma in naturalizma St. Witkiewicz, je po prevratu odpadel tudi ta državljanski patriotični ozir ter je kazalo, da bo odpadlo vse, kar še dela iz Matejka »vrednoto v sebi«. Toda prav to, da je plemenita domoljubna tendenca njegovih platen postala ob »od mrtvih vstajenju stare poljske slave« brezpredmetna — danes zopet ne več! — ter so ob dvajsetletnici svobode zanikli tudi impresionistični principi in merila v umetnosti ter se je zadnje kaotično iskanje umirilo v ravnotežju sodobnega realizma, je nastala — kakor je rekel prof. Mehoffer — »atmosfera, v kateri bo moglo biti načelo matejkovske umetnosti priznано«. In prav jubilejne proslave lanske jeseni so imele namen, pogledati na Matejkovo delo z očmi sodobnega presojevalca umetnosti, ki ga topla tendenca slik lahko že pušča hladnega ter mu ne megli oči pri presoji pravih umetniških vrednot, oceniti Matejka — slikarja zgodovinskih motivov ter mu z njegovega stališča in ob primerjavi njegovih sodobnikov kakor tudi vsega zgodovinskega slikarstva v svetu, obenem pa z merili današnje umetnostne kritike določiti objektivni pomen v svetovni umetnosti, še posebej pa »v poljski narodni kulturni zavesti pripadajoče mu mesto, kar najpopolneje določeno ter brez vsakega sentimentalizma«, kajti samo v »takem primeru more postati delo velikega umetnika zopet večno živ vir nove umetnosti«. In določitev Matejkove slikarske osebnosti, njegove tvornosti, oblike in sloga kakor tudi bistva in večnostnega pomena njegove umetnosti, je bil namen govornikov ob njegovih lanskim slavnostim, med katerimi so bili njegovi najboljši učenci (Mehoffer) in poznavalci (Skrudlik itd.), kakor tudi najnovejša monumentalna monografija M. Treterja (1939), ki hoče biti izrecno »današnji pogled« na Matejkovo delo.

Že mladi Matejko je pokazal velik risarski talent in je v osmem letu dobil že domačo nagrado, ki mu jo je prisodil brat Frančišek, poznejši docent zgodovine. Vso svojo mladost je zbiral poljske starožitnosti, spomine na preteklost, risal po krakovskih cerkvah stare Stwoszeve figure, spomenike, grbe na hišah, obraze z grobov, ostanke razvalin, prav kakor je želel pesnik W. P o l leta 1839: »Potrebne bi nam bile podobe razvalin, gradov, dvorcev, koč, kolajn stare Poljske, kraljevih pečatov, ukrajinskih in litvanskih, deželnih, mestnih in družinskih zakladov; podobe zgodovinskih portretov, bakrotiskov, noš, orožja, nagrobnikov in gomil, razgledov pokrajin, starih značajev, podobe slavni krajev ter sploh

lesene in zidane Poljske.« Zdi se, da je po tem programu — podobno kot Jurčič po Levstikovem — začel risati Matejko, ki je pozneje že v 22. letu izdal v svoji založbi dragoceno etnografsko zbirko »Poljske narodne noše«. V svoj notes je risal vse, kar mu je prišlo v spomin: zapiske iz kronike in zgodovine, ki jo je neprestano prebiral, orožje, zaponke in kraljeve pečate, portrete škofov, vladarjev, vojakov itd., vse, kar je zasledil poljskega kjer koli. Strokovnjaki štejejo tri dobe v njegovi tvornosti ter si bi segala prva doba, doba učenja in iskanja, nekako do leta 1862, do tedaj, ko se je jasno zavedel svojega poslanstva: »zbuditi poljsko vest, spregovoriti do srca, vzbuditi v spominu staro Poljsko in jo postaviti pred oči XIX. veka, tako da bi se čutili sodobni Poljaki povezani z davnimi stoletji, da bi ne pozabljali, kdo so in odkod so zrastle ter kam so dolžni iti. Hotel je postaviti Poljsko iz stare zgodovinske legende v svetlobo današnjega dne. Napraviti »poljski problem« viden, konkreten za svoje ljudi prav tako kakor za svet« (Tarnowski). Leta 1857. je napisal željo, »da bi mogel vsaj deloma uresničiti dar, ki mi ga je dal Bog za Poljsko, kajti kako naj dam hvalo Bogu, če ne tako, da položim zdravje in talent v dar Domovini!« Tako je že v svojih akademskih letih snoval zgodovinske motive ter jih slikal še v smislu akademskega idealističnega klasicizma, potem pa v maniri Delarocha. Toda kmalu je ob čitivu poljske literature vnesel v svoje zgodovinske slike poljskega duha ter svojo željo, vzbuditi poljsko slavo ter je s portretom poljskega dvornega norca »stanczyka, žalostnega po padcu Smolenska«, dal prvo čustveno razlago poljske zgodovine prav v smislu pesnika Goszczyńskiego, ki je v »Królu Zamczyska« opeval zmedenega lastnika stare razvaline, kot da je kralj svojega gradu: »Naselil se bom na gradiču... opremil ga po kraljevsko... pokrtil bom vse stene s podobami svojih sanj, s podobami iz zgodovine, s proroškimi zavesami... Stanczyk pa te popelje v tvoje kraljestvo...« In res: slika »Stanczyk« (1862) ga je pripeljala v svet njegovih sanj in želja, da je postal v domišljiji in simbolu tak gospodar Wawela ter želel okrasiti kraljevske stene po kraljevsko s podobami iz poljske zgodovine in proroškimi vizijami... Odslej je Matejko živel samo tej svoji misli in služil s kistom Domovini. V svojih velikih platnih, ki so odslej sledila, je kazal svoje pojmovanje davnine ter skušal s svojimi podobami buditi narodno zavest v času, ko je Poljska padla v nov poraz leta 1863. In tu stopa Matejko v drugo dobo svojega viška.

Matejko se sicer vstaje zaradi slabega zdravja ni udeležil kakor njegova brata, toda vozil je orožje za vstaše. »Neprestano se lije kri... jaz se bojim, da nas bo zajela prevelika tema... zdi se mi, da ni velika razlika med našimi trenutki in onimi v prerokbah sv. Janeza...« je pisal v teh dneh in pristavil: »Slikam, kolikor morem, in topim svojo žalost v sedanji sliki...« Slikal pa je tedaj prvo svoje veliko platno, veledelo »Pridiga Skarge«, s katerim bi hotel dati »zgodovino sedanjega stanja Poljakov v poduk prihodnjih pokolenj«. Najprej je želel kot »sv. spoved« pokazati grehe, ki so vodili v poraz. In naslikal

je v Skargi ne ilustracijo zgodovinskega dogodka, temveč vizijo davne poljske dobe z vso ekspresijo preroka vizionarja jezuita Skarge, ki kar gori in se zgrozi v besedah, ki jih meče poljskemu plemstvu na sejmu v obraz:

»Pokazal sem vam, jaz nevredni prerok, nepravice, krivice, potvare in izdaje, v katere je to kraljestvo in so njega prebivalci zapleteni ter nočejo iti iz njih in se poboljšati; zaradi tega vas ta zemlja podobno izžene, in Gospod Bog jo z drugim narodom naseli, vam pa in vašim sinovom vzame kraljestvo in ga izroči tujcem, vašim sovražnikom, pogubivši vas in sinove vaše, če se ne spametujete...«

»Poljska in Velika Kneževina, ki sta se s Krono zedinili in v eno telo zrastle, bosta odpadli in se bosta morali razdružiti zaradi vaše nerednosti...«

»In boste kakor osirotela vdova, vi, ki ste druge narode vladali, ter boste postavljeni v zasmeh in roganje vašim sovražnikom... Jezik svoj, v katerem je edino to kraljestvo med drugimi davnimi slovanskimi ostalo svobodno, in svoj narod boste pogubili, ostanke tega naroda, tako starega, po vsem svetu široko razpredenega boste uničili in k tujemu narodu, ki vas sovraži, se boste obrnili, kakor so se že drugi!...«

»Ne boste samo brez kralja svoje krvi in brez vpliva na njegovo izvolitev, temveč tudi brez domovine in brez svojega kraljestva; izgnanci, povsod v napatje, zaničevani, ubogi, postopači, katere bodo z nogami suvali tam, kjer so vas prej cenili...«

»In vklenili bodo v železni jarem vaše tilnike!...«

»Kaj naj naredim s Teboj, Ti nesrečno kraljestvo!?...«

Te besede nekako govori Skarga: in mi mu vidimo v obličju grozo, ki je nikoli ne bomo pozabili, in svojski izraz v vseh tridesetih figurah, ki ga poslušajo... ali pa tudi ne... Ob tej sliki je rekel poljski kritik: »Naša zgodovina ima že svojega slikarja!« in francoski pesnik Gautier je rekel ob njej, ko je bila razstavljena v Parizu: »Matejko je uresničil v polnosti in še z dodatkom ideal, ki sta ga iskala Delaroche in Gallaita.« Z njo je dosegel Matejko največji uspeh v tujini, kot ga poslej ni več, kajti prav Pariz se je obrnil z novo umetnostjo prvih impresionizmov od zgodovinskega slikanja in se odtujeval njegovi umetnosti.

Matejko pa je odslej kar podarjal Poljakom svoja veledela: leta 1866. znanega »Rejtana«, ki kaže najbolj tragičen trenutek poljske zgodovine: odobritev delitve poljske države ter protest Rejtana. Leta 1869. »Lubelsko Unijo« v spomin na priznanje Ukrajincev papeževega primata. Leta 1871. eno najlepših svojih slik »Batori pod Pskovom«, ko stoji Poljska zmagoslavno proti Moskvi, ki bi jo lahko podjarmila, da ni prosil za Ruse papežev odposlanec, kateremu je Ivan Grozni obljubil, da bo priznal Rim... Slava Poljske, ponižanje Moskve in posredovanje Rima je podana z neizmerno napetim izrazom, tako da je na razstavi poljske umetnosti v Berlinu dosegla največji uspeh kot resnični izraz poljske duše. Parižanom pa se je zdel premalo umirjen ter preveč surov, da bi ga v celoti priznali. Leta 1872. je začel, a leta 1878. končal največje platno, ogromno »Bitko pri Grunwaldu«, kjer sta leta 1410. premagala Jagiełło in litvanski Witold nemške križarje. S to velikansko podobo, ki je ni mogel dovršiti doma v ateljeju, temveč v dvorani krakovskega rotovža, je dosegel maksimum ekspresije ter podal bitko ne

v realistični resničnosti, temveč kot vizijo borb dveh svetov s tako apokaliptično energijo, da kljub vsem napakam predstavlja višek Matejkove ekspresije in energije.

V tej podobi se je pokazala vsa njegova mogočnost, veličastnost, energija ter narodno čustvo, ki je dalo v svetu Matejku ime pravega poljskega narodnega slikarja. Ob tej priliki so mu izročili v Krakovu na Wawelu tudi žezlo v znak kraljevanja v umetnosti ter ga tako tudi simbolno potrdili za — gospodarja Wawela. Pesnik *Bohdan Zaleski* je tedaj napisal pesem (22. julija 1880) v 11. kiticah, izmed katerih podajem v prevodu štiri, da pričajo, kaj je bil Poljakom Matejko v onih letih največjega narodnega suženjstva:

Naj slavim Te, mojster Jane,
ker si silnik, mož iz ljuda!
Kist Tvoj — prot čarobni — čuda
čara, kliče: Poljska vstane!

Vztrajaj v veri tej veliki,
rij po zlatodajni rudi,
vstvarjaj čudo nam za čudi
v rožni venec — sliko k sliki!

Naj slavim Te, Čudoviti,
z božjo milostjo nam vladaj,
slavne čine nam razkladaj
z barvo mavric, z zarje sviti!

Orjem v čase, v bol poslane —
še Ti orji — plug so dela!
Moli, mojster spod Wawela!
Kot živi Bog — Poljska vstane!

Dve leti nato je poklonil narodu zopet novo veliko podobo »*Poklon pruskim knezov poljskemu kralju*« (glej reprodukcijo v zadnjem Domu in svetu!), ki velja za najsvetlejšo njegovo sliko, ki pa je s svojimi kričečimi barvami odbila Francoze v Parizu, nasprotno pa vabila Nemce na razstavi v Berlinu, da so jo priznali za najboljšo in jo predložili cesarju Wilhelmu v — prvo nagrado! Cesar iz narodnih razlogov predloga ni odobril, kar je še povečalo Matejkov triumf.

S temi podobami je dosegel Matejko, kar je želel: vzbudil je narodnega duha doma, v svetu pa zanimanje za poljsko vprašanje. Bil je sredi svojega največjega notranjega ognja in na višku svojih izraznih moči. Toda odslej se čuti opadanje tega čustvenega ognja, ki je dal samo še nekaj veledel, kakor so »*Sobieski pod Dunajem*« (1883), ki ga je naslikal ob 200 letnici bitke za papeža Leona XIII. in visi zdaj v Vatikanu, da tam iz Rima glasi o Poljski, rešiteljici evropske katoliške kulture, obenem pa spominja Avstrijo še posebej na nehvaležnost, ki jo vrača svojim branilcem...

Te podobe, ki sem jih omenjal posebej, so samo glavna veledela tega razdobja, ko je stal Matejko na višku svojih moči. Med temi panoramami pa je naslikal Matejko v tem času veliko del, ki so veledela v malem, kakor tudi več zgodovinskih podob manjših dimenzij, ki pa se po vrednosti postavljajo ob stran imenovanim velikim platnom (na pr. *Zygmundov zvon*, *Wernyhora*, *Bitka pod Varno*). Tedaj je tudi na izletu v Carigrad naslikal edini svoj pejzaž ter »*Utopitev v Bosporu*«, kjer je upodobljen ženski akt, ki ga sicer nikdar ni slikal. Ta druga doba

(1863—1883) je bil čas najbolj ekspresivnih Matejkovih del. Ta ekspresija pa je bila koncentrirana predvsem v obličjih postav ter kretnjah, ne pa toliko v zgodovinskem momentu ter akciji vsebine, ki je rajši razdrobljena, kakor pa strnjena. Nad vsemi pa leži velik čustveni efekt, ki te slike oživlja in dviga gledalcem duha in srce.

Toda ob ugašanju notranjega žara je postajal vse bolj zgodovinar in pridigar domovinske ljubezni kakor pa slikar iz svojega notranjega ustvarjalnega gona. Prav v teh zadnjih letih je njegova narodna gorečnost silila njegovo umetnost vse bolj v didaktičnost ter v dekorativnost. Zamikal se je vedno bolj v preteklost z mislijo na bodočnost, tako da ni videl sodobnosti, ne poljske sodobnosti, ne umetniške sploh. Ob študiju zgodovinskih snovi se mu je porodila ideja: v 12 slikah pokazati »Razvoj civilizacije na Poljskem« od prvih početkov krščanstva preko glavnih zgodovinskih dogodkov do izгона Židov, požiga protestantskih knjig itd. Na podrobnih zgodovinskih študijah oprto slikarstvo je tako postalo ilustrativno, ne več navdihnjeno in ekspresivno. Kakor je masa v teh delih zajeta z veliko sugestivno silo (izgon Židov), je celoten izraz vendarle podučen, ilustrativen, kar dobi še večji poudarek s tem, da je sam pisal k njim — znanstvene razprave, hoteč s tem še posebej podčrtati, da si je častni doktorat filozofije tudi zaslužil s svojim znanjem zgodovine. Prav tako podučne so njegove skice za »razvoj znanosti«, ki jih je pripravljajal za lwovsko univerzo. Sicer pa to zadnjo dobo predstavljajo velika dela, kakor so »Devica Orleanska« (1886), ki jo je hotel podariti francoskemu narodu v zahvalo za gostoljubnost poljskim legionarjem, pa je bila na razstavi v Parizu skoraj odklonjena ter je pač ni kazalo podarjati že iz takta. Ali »Kościuszko pred Racławicami« (1888), ki je v detajlih odlična, sicer pa premalo koncentrirana v eni osebi. Prav tako je znana »Konstitucija 3. maja« (1891) samo še ilustracija zgodovinskega dogodka brez notranjega žara. Pač pa je nedokončana zadnja velika zgodovinska podoba »Zaobljuba kralja Jana Kazimirja v Lwovu« kazala zopet velik vzgon notranjega čustva v celoti ter individualnega izraza v posameznih osebah, pa je ostala nekončana, ker je nad njo veliki mojster leta 1893. umrl. Pač pa je v tem zadnjem času izvršil Matejko drugo veliko delo, v katerem je znova ovekovečil svojo nesmrtnost, namreč: okrasil je s svojimi dekorativnimi figurativnimi ornamentami prelepo krakovsko Marijino cerkev (Marjacko v l. 1889—1891) na tako edinstveni način, da je s to polihromijo postal ustanovitelj nove cerkvene umetnosti med Poljaki, ki jo je do novega bleska razvil potem njegov učenec St. Wyspiański, dedič njegovega duha. V tej polihromiji je dosegla višek umetnosti njegova dekorativnost, ki se je zelo prilegala njegovemu ugašajočemu notranjemu ognju. Litanije Materne božje, s katerimi je obdal njeno svetišče, pa so najlepši spev, s katerim se je poslovil od življenja, ki mu je bilo samo »znoj in plamen« in »služba domovini, kateri se je dal ves, prav ves, v prepričanju, da sicer Bog ne bo uslišal naših molitev!«

Matejko je v svojih slikah podal vso poljsko zgodovino od začetkov pokristjanjenja do sodobne »Polonia 1863«, s katero se je meril z Grotterjem. V domovinskem oziru je izpolnil veliko delo.

V umetnostnem oziru pa spada vse njegovo delo v vrsto velikih predhodnikov zgodovinskih slikarjev, kakor so bili Delacroix, Delacroche, Rjepin, Menzel, Gallaita, Vernet itd., ki so zrasli iz idealističnega klasicizma ali pa iz romantike, pa so se umaknili novemu impresionističnemu ustvarjanju, ki je prineslo nov smisel za barve in formo in oslabilo pripovedno umetnost teh vizionarjev preteklosti. Matejko je bil zapoznani epigon teh svetovnih zgodovinarjev, ki so ob njegovem rojstvu že umirali. Sam pa je bil prepričan, da utira nova pota, pišoč: »Francozi imajo svojega Delacroixa in on jim je vse. Mi Poljaki pa smo šli dalje, ker smo ustvarili resnično zgodovinsko slikarstvo na podlagi historiozofije in zato nas sedaj naš čas ne razume.« Toda tudi v tem okviru svetovnega zgodovinskega slikanja je Matejko ustvaril svoj slog, ki ga razlikuje od vseh ostalih slikarjev in mu daje individualno vrednoto. V Matejku namreč ni bilo akademizma in klasicizma, kajti simetrija, mir, hladna konstrukcija, radost so mu bili tuje prvine, dočim je njegova umetnost izražala surovo in burno življenje, najrajši grozo, predvsem pa žalost, vedno pa napeto čustvo, ki je s svojo individualno ekspresijo lomilo kompozicijo. V Matejku je bilo več romantike, shakespearskega giganta ter bi bil še najbližje baroku po silnosti izraza in razgibanosti scene, da je znal uveljaviti tudi svetlobne efekte, luči in sence, ki jih pa ni uporabljal v baročnem smislu. Tudi heroizem glavnih postav ustreza baročnemu kultu osebnosti. Njegov navdih je bila vizija, ki pa se mu je pri delu razvila v realistične, do podrobnosti izdelane predmetne detajle. Tako je romantično-čustveno inspiracijo materializiral v realistično podobo, katere pravo vrednoto pa je predstavljala ekspresija o b r a z o v , ki jih ni tipiziral, temveč vedno in vselej individualiziral. Vso svojo umetniško moč je položil v izraz teh obličij, o katerih pravi njegov monografist, da »jih ni podobnih v vsej svetovni umetnosti!« On jih ne idealizira, temveč jih samo heroizira, vdihne jim patos, ki je tipičen za Matejka, in jim daje maksimum notranje duhovne napetosti. Ta duhovna ekspresija, ki naj izraža tudi Matejkovo naziranje o poljski zgodovini ter njegova čustvena soudeležba, je glavni smisel njegovih platen. Ta emocija in notranji žar veže njegovo sicer tako nenotno kompozicijo in dviga njegovo podobo pretekle dobe kljub materializiranim detajlom v poezijo. Prav zato pa v delih, ki nimajo več tega osrednjega čustvenega gorišča v srcu, njegovo videnje preide v v e d o ter namesto napetih vizij podaja samo še ilustracije, četudi te mojstrsko. Prav v tem svojem čustvenem odnosu do oseb in zgodovine je iskati njegovo r a s n o p o l j s k o d u š o ter izrazito poljsko narodno umetnost, ki ji on pomeni ne samo vrh, temveč tudi izraz cele dobe po letu 1863. kot »plod poljske duše, razbolele v času poraza...«

Toda kljub vsemu, kar smo navedli, ima Matejko kot slikar velike slabosti in pomanjkljivosti, da posegajo že v samo bistvo njegovega slikanja. Ne gre tu za lahko zaznavne slikarske tehnične napake, kakor so na primer velike neskladnosti z izrazom glave ter kretnjami vsega telesa, ki je večkrat nekako čudno in brezživljenjsko pripeto ob živo glavo, tudi ne za slabo risane konje, napačne proporcije itd., temveč za lastnosti, ki se tičejo celotnega njegovega slikarstva. Saj vemo, da je Matejko imel večji uspeh kot domoljubni pripovednik kakor pa čisti slikar, ki je padel že pri svojih učencih v pozabo. Ena prvih slabosti je njegovo razbitje kompozicije v manjše detajle, dočim z očesom ne moreš dojeti podobe kot celoto. Oko se premika od obraza do obraza, povsod vidi zanimivosti, toda celotnega vtiska ne dobi. Velika platna delajo vtis kaosa! In prav svojo veliko ekspresijo, izbruh čustev razbija sam s tako razdrobljenostjo na fragmente, ki so vsak zase mojstrovina, celota pa ni enovita. Kakšen gigantski vtis bi napravila matejkovska slika, ko bi bila osredotočena v eno samo točko! Novejši raziskovalci zdravniki so mnenja, da je te osnovne napake v kompoziciji krivo Matejkovo pokvarjeno oko, ki ni moglo zajeti celote drugače kot v podrobnostih (zdravnik prof. dr. K. Majewski). Tako se je tej napaki pridružila še druga: p o m a n j k a n j a »o m e j e n o s t i« (in der Beschrenkung zeigt sich der Meister). Vse je hotel upodobiti na eni sliki in vsako prazno mesto je napolnjeval preko prvotnih načrtov z novimi in novimi individualiziranimi figurami; natrpal je osebe z bleščečimi oblekami in nakitom tako, da je neki francoski kritik duhovito pripomnil, da zaradi čudovitega bleska križa v kraljevi roki ne vidi podobe! Z arheološkimi in zgodovinskimi obeski, do podrobnosti izdelanimi, s prav tako ljubeznijo in natančnostjo slikanimi kakor glavni obraz na podobi, je še bolj razbijal vtis. Morda je bilo včasih krivo temu tudi dejstvo, da v malem ateljeju ni mogel razpeti velikih platen ter jih je slikal sproti, ko jih je odvijal. Prav tako se z napako v očesu da razlagati tudi njegovo gledanje na b a r v e , ki delajo zelo slab vtis, včasih naravnost mučen. Rad je postavljal poleg rdeče barve pomarančasto ter zraven še vijoličasto — barve, ki se po teoriji Brückera in Wundta najslabše prilegajo očem. Ljubil je posebno škrlatno barvo, ki je pri »Poklonu Prusov« naravnost ubila vse druge nežnejše tone. Francozi niso mogli prenašati njegovih barvnih »orgij«, rumenih na zlatem, in brutalnosti, s katerimi ni dosegal barvnih harmonij. Tudi to izbiro barv razlagajo nekateri z očesno napako. Na vsak način pa bi s s v e t l o b o lahko dosegal čudovite slikarske uspehe, da jo je rabil v smislu poudarjanja notranje drame ali tragike. Tako pa je podobo redno osvetljeval samo od spredaj kakor igralec na starem odru brez stranskih reflektorjev, kar zmanjša vtis, ker pada na vse predmete enaka luč, bodisi da so važni ali pa tudi ne. Tako je zaponka prav tako osvetljena kakor glavna oseba ter nima svetloba nikakršnega notranjega pomena, kar zmanjšuje dramatičnost. Tako se je sam oropal ravno najučinkovitejših baročnih svetlobnih efektov, ki bi se sicer prilegali njegovi, v

bistvu baročni umetnosti. Edina izjema bi bila v sliki »Ligniški poraz«, ki pa spada v drugovrstne podobe. Če omenimo še pomanjkanje prostorne perspektive, globine, ki občutno kazi marsikatero slavno podobo, smo navedli glavne, njegovi umetnosti latentne napake, kakor jih navajajo sodobni kritiki, kar zmanjšuje vrednost Matejkaslikarja. Toda vse te lastnosti, čeprav negativne, so bistvene za Matejkov slog ter ga delajo svojevrstnega in z njegovega osebnega fiziološkega stališča opravičljivega. Tako je njegovo slikanje skupek nasprotij take vrste, kot so dejstva, da je kljub realistični predmetnosti v bistvu idealist, in kljub težnji, da poda sintezo, podaja samo analize. Hoče v nadzemske sfere, pa z draperijami teži k zemlji, ustvarja v imenu duha, pa ustvarja materijo. Hotel je dvigati pogum, pa je sam tonil v melanholiji ter je najsvetlejše dogodke v zgodovini podajal napolnjene z žalostjo (Batori). Mislil je, da gre pred časom, pa je bil le zadnji »svojega rodu« zgodovinskih slikarjev, čeprav morda — največji izmed njih. Treter, ki ga primerja z vsemi sodobnimi evropskimi zgodovinskimi slikarji, analizirajoč njihovo umetniško ustvarjanje, pride do zaključka, da je Matejku enak samo Delacroix, vsi drugi pa so dali manjše vrednote od njega (Rjepin, Delaroché, Menzel itd.). Z veliko batalistično podobo »Bitka pri Grunwaldu« pa se je uvrstil med največje batalistične umetnike vseh dob ter je z ekspresijo vizije te borbe dveh svetov prekosil tudi Delacroixa, da mu pritiče slava »največjega zgodovinskega slikarja XIX. stoletja!«

Za poljsko slikarstvo pa ima še svoj poseben pomen, ki ga ni mogoče preceniti, pomen kot slikar, ki je to umetnost zvezal z Evropo, ter še posebej kot »vladar poljskih duš« v času največjega poraza, prenašajoč na platno to, kar je Sienkiewicz v besede. Oba sta »krepila duše« v času najnižjega ponižanja. Matejko je tem, svobode gladnim poljskim dušam, hrepenečim po slavni preteklosti, dal vse to, kar jim je manjkalo in jim je bilo sveto — prav po besedah Paderewskega: »V njegovem delu so barvasti plašči, pasovi, iz zlata vlit, krakovske čapke, zven plemenitaških sabelj, blesk naših kmetskih kos, jok ranjene pesmi, upor zvezanega duha, nagrobni križi, obcestne vaške cerkvice, molitve žalostnih src, boleost suženjstva, žalost za svobodo, prekletstvo trinogov in radostna pesem zmage.« Vse to je sicer Paderewski zaslužil v Chopinovi glasbi, pa se lahko doslovno vzame tudi za Matejkove podobe. S temi podobami je udarjal Matejko na poljsko srce kot na Zygmundov zvon in budil vso Poljsko. Bil je resnično to, kar pravi njegov nasprotnik Witkiewicz: »ognjen steber sredi mraka suženjstva, ki je vodil narod po zanesenih potih ter mu ni dal podleči, poginiti v obupu in pozabiti na največje upanje...«

In to največje upanje budi njegova slikarska vizija tudi sedaj ob stoletnem jubileju, ko je najsvetejša vrednota Matejka, »velikega slikarja poljske državnosti v času razcveta Republike«, a živečega v dobi najhujšega poraza, klic po svobodni Poljski, zopet aktualna, kakor je bila za njegovega življenja. Zato se današnje poljsko pokolenje

zopet obrača k njemu, da ga afirmira, potrdi najbolj v njegovi goreči in žrtvujoči se ljubezni do — D o m o v i n e, v prepričanju — kakor so pisali Madžari ob Matejkovi sliki »Poklon pruskega kneza«: »Narod, ki daje take tvorce, na tak način budeče svojega naroda preteklost, tak narod je morda duša brez telesa, toda na vsak način velika duša, ki se ji ni treba bati za bodočnost!«

Literatura. V osnovi tega članka leži velika, monumentalna monografija prof. Mieczysława Treterja »Matejko«, ki jo je izdala založba »Atlas« v Warszawi in v Lwowu letošnje poletje 1939 v velikem kvartu na 686 straneh s 385 reprodukcijami med tekstom, s 40 barvnimi celostranskimi prilogami ter 2 sinhronističnima razpredelnicama. (Knjiga je dar Poljske republike umetnostno zgodovinskemu seminarju univerze v Ljubljani.) — Dalje slavnostna številka Kuryera Literacko naukowego ob proslavi stoletnice rojstva 1. avgusta 1938 s članki: Dr. G. Groeger: Matejko urodził się 24. VI. 1838. — Dr. M. Skrudlik: Realizm historycznej wizji Matejki. — Dr. E. Lepkowski: Matejko i Grottger. — Dr. K. Krobicki: Matejko a Wyspiański. — W. Wodzinowski: Moje wspomnienia o Matejce. — S. W. Balicki: Imię Jego-znój i płomień. — A. T. Pykosz: Matejko w przestrzeni historycznej. — Portrety Matejki. — Dr. J. Eckhardt: Jak malował Matejko. — J. Rzuchowska: Listy M. w sprawie »Unji Lubelskiej«. — Dr. B. Gorzkowski: Jak cesarz austriacki odwiedzał mistrza Matejkę w jego domu. — In še: Ilustrowany kuryer Codzienny, z dne 31. X. 1938: Kraków w hołdzie Matejce — krzewicielowi ducha Narodu z govoroma rektorja krakovske Akademije lepih umetnosti prof. Fr. Pautscha pri odkritju spominske plošče na Akademiji ter prof. Jozefa Mehofferja na slavnostni akademiji.

Dušan Ludvik | V maju

Srebrni prsti lune
gredo čez strune
večernega neba.

Zdaj vetrič razšumél je
mladó vejevje
in v naju plat zvoná.

Pod težo cvetja ziblje
in upogiblje
se drevje sred poljá.

Pod težo tvojih grudi
se lomi tudi
mir mojega srca.